

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто формування і розвиток культури як цілісного явища концептуальної компоненти сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформація, суспільство, культура, особистість, творчість, простір.

Рассмотрено формирование и развитие культуры как целостного явления концептуальной компоненты современного информационного общества.

Ключевые слова: информация, общество, культура, личность, творчество, пространство.

Forming and development of culture is considered as the integral phenomenon conceptual components of modern informative society.

Key words: information, society, culture, personality, creation, space.

Зміни, що характеризують нинішній етап розвитку цивілізації, докорінно відрізняються від тих, які відбувалися в минулому. Їм властиві: безперервність, стрімкість, тенденція до прискорення, глобальність. Для всіх членів суспільства зростає необхідність постійного занурення в нові інформаційні потоки, відновлення знань, підвищення кваліфікації, опанування нових видів діяльності. Інформація впливає на структуроутворюючі компоненти всієї системи соціокультурного розвитку людини. Аналогічних процесів в історії людства не існувало. Будь-які нові утворення досить гармонійно вписувалися в систему культури, поступово адаптуючись до неї. Нині все немовби міняється місцями і ми спостерігаємо процес адаптації всієї системи культури до інформаційного простору, що стає глобальним. Активність інформаційних процесів є настільки високою, що змушує підпорядковувати собі традиційні елементи культури й, насамперед, змінює традиційну систему культурної комунікації. Усе це визначає стаціонарність і стійкість традиційної локальної культури. Становлення інформаційного суспільства — факт неминучий і необхідний, що надає величезні переваги функціонування соціуму. Одночасно масштабність цього утворення, стрімкість його розвитку виявляють і певне відставання суспільної свідомості від тих змін, які вже відбулися або відбуваються на наших очах. У результаті інформаційний простір розглядається або як позитивне явище, або, навпаки, як фактор, що негативно впливає на людську культуру. Цим визначаються актуальність та особлива важливість ролі культури в сучасному інформаційному суспільстві.

Метою статті є розгляд розвитку соціальної культури як цілісного явища концептуальної компоненти сучасного інформаційного суспільства.

Інформаційний вплив на людину для суспільства став одним з найважливіших аспектів, які повністю зробили соціум залежним від інформації, а це означає, що сама структура суспільства почала перебудовуватися і змінюватися залежно від процесу інформатизації. Ці питання вивчали зарубіжні вчені, які зробили значний внесок у зародження й становлення концепцій інформаційного суспільства і суспільства знань, зокрема: Д. Белл, П. Дракер, М. Кастельс, Й. Масуді, Ф. Махлуп, К. Мей, О. Тоффлер, Ф. Уебстер та ін. Значним є внесок у становлення відповідних концепцій російських учених — Р. Ф. Абдєєв, О. Л. Вартанова, М. С. Вершинін, О. Н. Вершинська, Є. П. Войтоловська, Є. А. Галумов, С. І. Дука, Л. М. Землянова, В. Г. Машлікін, І. С. Мелюхін, М. М. Моїсєєв, А. І. Ракітов, А. А. Чернов та ін. У розробку і формування відповідних концепцій значний внесок у своїх різноаспектних працях зробили й вітчизняні дослідники: В. М. Брижко, Л. С. Вінарік, О. П. Голобуцький, В. П. Гондюл, О. О. Грігор, В. О. Даніл'ян, О. П. Дубас, Д. В. Дюжев, О. В. Зернецька, В. О. Ковальовський, А. В. Колодюк, В. В. Лях, Є. А. Макаренко, О. В. Малігін, В. В. Недбай, М. А. Ожеван, Г. Г. Почепцов, М. М. Ріжков, А. О. Сіленко, В. М. Скалацький, Є. Б. Тихомирова, В. П. Фісанов, О. М. Флор, В. М. Фурашев, І. О. Чернозубкін, І. С. Чиж, С. А. Чукут, В. М. Шейко, О. Б. Шевчук, В. М. Щербіна та ін. Спроби проаналізувати генезис інформаційної культури, виявити її історичну й соціальну зумовленість зроблено в працях Ц. Р. Антонова, М. Я. Дворкіна, С. І. Оленєва, Н. В. Огурцова, Н. А. Рубакіна, Н. Б. Зінов'євої, Е. П. Семенюка, В. Ю. Степанова, А. І. Ракітова, Г. Ю. Кудряшова, Н. В. Лопатіна, С. Т. Мінкіна, Е. Л. Шапіро, О. В. Щербініна та ін.

Попри всю важливість проведених досліджень культурологічні аспекти залишаються недостатньо вивченими, питання інформаційного впливу на культуру людини на основі динамічних методів аналізу в інформаційному просторі розглядаються, зазвичай, узагальнено.

Необхідність комплексного дослідження проблем становлення нового соціокультурного розвитку в сучасному інформаційному суспільстві зумовлена складністю соціальних і гуманітарних питань, що виникли у новому тисячолітті. Відносна стабільність, елітарність і замкнутість сприяли виробленню такого адаптуємого механізму, який дозволяв кожній локальній культурі порівняно безболісно й непомітно для індивіда пристосовувати до себе нові компоненти, долучаючи їх до культурної системи [3]. Важливою частиною й проявом зазначеного механізму адаптації було

виділення в культурі «верхньої» і «нижньої» частин, які перебували в суперечливій взаємодії, взаємодоповнюючи одна одну. Абстрактно-духовна, рафінована частина культури поступово стає в історії людської цивілізації Культурою з великої букви. Вона принципово віддалена від повсякденності, навіть від конкретної особистості і потребує певної підготовки при її сприйнятті. Таке розуміння культури настільки типове, що іноді може виникнути враження, що, крім неї, ніякої іншої культури в соціумі немає.

Водночас у людській культурі завжди зберігався пласт повсякденної, низової культури, до споживання продуктів якої була залучена найбільша маса людей. Вона через свою відкритість була менш стійкою, а отже, більшою мірою підданою змінам.

Таким чином, локальна культура постає перед нами як якась завершена цілісна символічна система культурних значень, що відображає завершеність буття людини й людства.

У цілому теза про єдину загальнолюдську культуру соціуму як цілісну систему була в цей період неправомірною та являла собою радше лише метафору. Не існувало цілісної культури, а наявна система локальних культур, віддалених одна від одної навіть просторово. Це не означає, що такі локальні культури не спілкувалися між собою, не знали одна про одну. Спілкування, звичайно, було, але в межах тимчасового семіотичного діалогу-простору. Одночасно кожна з культур виробляла в собі наймогутніший каркас, певний «імунітет» до іншої культури, який не пропускав сторонніх елементів та впливів.

Дві культури співвідносилися між собою як два мовні простори, і спілкування між ними було особливим комунікаційним простором, що часто позначають як діалог культур. Це був відносно локалізований діалог, тому що простір перетину культур був невеликим, а сфера того, що не перетинається, величезною.

Діалог культур — найважливіший принцип окультурення особистості, тому що пізнання своєї культури в цьому разі відбувається через пізнання іншої культури в межах якогось семіотичного простору порівняння. Саме пізнання сфери нерозуміння культур збагачує їх новими змістами та цінностями, хоча й ускладнює сам факт спілкування і, в остаточному підсумку, робить культуру непізнаванною для іншої в абсолютному сенсі.

Головним засобом діалогу в соціумі є мова, знання якої є найважливішою передумовою розуміння іншої культури. Знаючи іншу мову, можна адаптувати зміст іншої культури. Порівнюючи ж іншу та свою культури, починаєш розуміти цінність і своєрідність власної культури [5].

Оскільки в цьому разі йдеться про мову, носієм якої є індивід як представник окремої культури, то саморозвиток індивіда пов'язаний з вирішенням цього протиріччя — протиріччя культур.

Саме це, у свою чергу, не тільки збагачує наше розуміння, але й взаємозбагачує розуміння культурами одна одною. Тому мова є не просто засобом комунікації або засобом перекидання інформації, а й найважливішим механізмом культурного спілкування, а діалог культур — змістова адаптація їх одна до одною.

Виникнення інформаційного простору різко змінює ситуацію обміну інформацією між культурами. Точніше, він є якоюсь загальною основою, в яку одночасно поринають усі локальні традиційні культури, причому умовою спілкування стають уже закони означеного інформаційного суспільства. Культури адаптуються вже не одна до одною в межах міжкультурного спілкування, а до єдиного інформаційного суспільства. Інформаційний простір у буквальному значенні змушує вести діалог між культурами за своїми законами й правилами, які не є локальними (єдинокультурними). Культури немовби поринають в інше зовнішнє середовище, що пронизує міжкультурні діалоги, створюючи передумову для інтегрального діалогу й для замикання його в Єдиній Інформаційній системі. Культура розчиняється в цьому інформаційному просторі соціуму [2].

На тлі різкого розширення можливості спілкування між культурами і їхніми представниками змінюються його якісні показники. Зростає об'єктивна можливість інтеграції культур, але на основі не їх розбіжностей, а їхньої подібності. А подібність завжди пов'язана з нівелюванням особливостей кожної з культур. Сучасний стан культури фіксує стадію її переходу від локального до інтеграційного рівня. Перехідний період завжди складний і потребує нестандартних пояснень, оснований на варіативності розвитку ситуації, а отже, пов'язаний з імовірністю того або іншого результату.

Це час не узагальнень, а прогнозів, причому прогнозів, які в деяких випадках перевіряються за історичними мірками майже миттєво. Це — складний час для життя, але щасливий для політологів, соціологів, культурологів, економістів і, звичайно, філософів. Можливо, в загальнокультурному змісті це не період збільшення й накопичення культурних цінностей, але безумовно — момент визначення векторів розвитку. Саме в цей момент знову виникають ідеї кризи культури, котрі відображають глибину тих змін, які в ній відбуваються. Поняття «криза культури» нині позначає ситуацію різкої зміни комунікаційного простору, який усе більше долає межі між культурами й створює передумови, нові культуротворюючі компоненти, які можуть забезпечити об'єднання культури в єдину систему.

Сучасні змінені форми комунікації зумовлюють те, що в загальносвітовому спілкуванні починають панувати інтегративні мовні тенденції. Одним з результатів цього стає підпорядкування всіх мов тій, що найбільшою мірою здатна себе поширити через політичні, науково-технічні й інші умови. Світ уже починає говорити

мовою тих країн, які існують у ньому. А мова неминуче змінює й стереотипи поводження. Уже нині наші діти найчастіше знають краще, хто такий Міккі Маус, ніж героїв національних казок.

Виникає небезпека, що в новому комунікаційному просторі будуть пануватимуть загальні стереотипи, оцінки, параметри необхідного поводження, його загальнодоступні, тобто найпростіші компоненти. Безумовно, що це пов'язано з багатьма зручностями, але, одночасно, позбавляє діалог між культурами будь-якого змісту. Наука як наймогутніший інтегративний фактор, за допомогою новітніх засобів аудіовізуального впливу значно звужує сферу неоднакового (що потребує особливої культурної обробки) в культурах, підпорядковуючи їх або якійсь штучній суперкультурі (наприклад, комп'ютерній культурі з фактично єдиною мовою), або просто розчиняючи менш розвинені (технічно) культури в більш розвиненій [1].

Ми зможемо зрозуміти будь-яку людину в будь-якій точці Землі, але на рівні збігу або тотожності змістів. Це спілкування без насичення змістами. Гіпотетично це спілкування зі своїм дзеркальним відображенням, причому по заданих стереотипах комунікації. Царство мертвої тотожності при величезній зовнішній активності, що підтверджується характером спілкування в більшості «чатів» Інтернету.

Таким чином, з одного боку, відбувається різке збільшення утворень, що претендують на статус культурних, а з іншого — їхня адаптація до старих ціннісних систем відбувається немовби в стисліших тимчасових рамках. Часом це вже можна спостерігати в період життя однієї людини або навіть ще швидше. У результаті відбувається руйнування старих систем цінностей і традицій, цілісної знакової системи національної культури, що панувала впродовж століть. Символи й образи старої культури зникають або змінюють свій зміст і значення. Нові цінності настільки розходяться з традиційними, що їх культуруотворюючий зміст залишається не завжди зрозумілим і відкритим. Кількість людей, які сприймають культурні утворення, зростає, але це сприйняття втрачає ті витонченість й глибину, той ступінь підготовки, яких воно потребувало раніше [4].

Наприклад, таке явище як поп-культура являє наочний приклад нового інтегративного утворення, що не має фундаментальної етнічної, локально-культурної підстави, хоча корінь виникнення цього феномену можна знайти в конкретних культурах. Це типове утворення нового глобального інформаційно-комунікативного простору.

У цьому разі твори не обов'язково є завершеними, але головне, що зливаються той, хто виконує, і той, хто сприймає. Це типове інтегративне (масове) утворення, де домінує не індивідуальна (тобто

відмінна від іншого) творчість, а принцип співучасті або одночасної участі. Участь сама по собі стає формою комунікації, без передачі якогось змісту, що реалізується в такому явищі масової свідомості, як шоу.

В інформаційному суспільстві ми поринаємо у світ шоу, що існує скрізь — від мистецтва до політики. Але ж шоу — це типове утворення, основане на можливостях сучасного інформаційного простору, в якому панує не індивідуальне, а масове, тобто те, що збігається з іншим. У культурі порушується пропорція між високою й низькою культурою та починає домінувати саме масова культура. Альтернативний стан сучасної культури має наслідком агресивність стосовно інших форм прояву культури. Стійкість і тривалість такої альтернативності спричиняє виривання з культури фундаментальних засад у вигляді системи загальнолюдських цінностей та інтересів.

Шоу набувають усе більшого поширення в нашому житті. Відомі випадки, коли планується смерть на електричному стільці в США з попереднім продажем квитків і показом в Інтернеті. Сучасний світ є лише великим шоу та працює за законами цього жанру. Природний баланс між високою й низькою культурою порушився, і диспропорції її частин змінилися на користь останньої, аж до того, що вона стала виступати як офіційна культура соціуму, як її перетворена форма. Масова культура починає домінувати в якомусь сенсі, принаймні тимчасово, придушуючи «високу».

Аналогічні процеси діють у концепціях деконструктивізму й постмодернізму. Наріжним каменем постмодернізму є критичне ставлення до наукового мислення, а в ширшому контексті — до раціонального мислення в цілому.

Зміна засобів і характеру комунікації не випадково збіглася з популярністю постмодернізму. Він став першою формою філософії, що випробувала на собі нову комунікативну ситуацію. Зненацька нова інформаційно-комунікативна система — така як Інтернет — виявляється майже повною реалізацією його устремлінь. У цьому разі йдеться про виникнення такого поняття, як «гіпертекст».

Дійсно, постмодерністи говорять про смерть автора, про нескінченність тексту й варіативності його інтерпретацій. Усе це вже є в Інтернеті. Якщо в класичному тексті сюжет заданий раз і назавжди самим автором та автор вибрав у якийсь момент такий розвиток подій, то в гіпертексті можна розвивати зовсім іншу сюжетну лінію або навіть кілька таких сюжетних ліній.

Таким чином, виникає інший умонастрій епохи, в якій людина втомилася читати товсті тексти, будь то зразки літератури або філософії, об'єктивно не має для цього часу, що заповнений фрагментами новостворених культурних феноменів, і одночасно вона стає вільнішою щодо власного висловлювання думок, що дозволяє їй

радше будувати власні схеми пояснення тих або інших феноменів, ніж накладати запропоновані їй схеми, які при цьому необхідно ще опанувати.

У цьому сенсі феномен «мільних опер», які переглядає абсолютна більшість сучасних людей, причому серед них багато тих, хто добре усвідомлює художню цінність цих творів, є цілком пояснюваним. Людина не має можливості й часу тримати в голові якусь структуру (ідею автора), що розгортається за допомогою сконструйованої іншою людиною фабули, яка розвиває цю глибоку ідею. Людині простіше заглянути в телевізор як у вікно, зафіксувавши певну подію в певну хвилину, не задаючись питаннями про сутність подій, що відбуваються. Спостереження замість міркування — одна з установок «нової» культури інформаційного суспільства.

Сфера неоднакового в культурах звужується й, навпаки, розширюється сфера однакового, тотожного. Інакше кажучи, розширюється «псевдокультурне» поле спілкування, тобто простий обмін загальними значеннєвими структурами й стереотипами без необхідності розуміння іншого. Це вже безперервне перекачування інформації, що, у свою чергу, породжує й зміни навіть у поведженні людини.

Революція у сфері інформатики й комунікаційних засобів створює в соціумі небачені раніше можливості для контакту різних культур, нехай і в дещо нетрадиційній, незвичній, навіть, у деяких випадках, спрощеній формі. Не виходячи з будинку, ми можемо чути й бачити зразки культури, зокрема й високої, які раніше для нас були недоступні навіть просторово. Однак одночасно цим наноситься й наймогутніший удар по старій системі локальних культур. Кількість людей, що сприймають культурні утворення, зростає, але це сприйняття втрачає ті витонченість та глибину, той ступінь підготовки, яких воно потребувало раніше.

Чи прийдемо ми до створення глобального інформаційно-комунікаційного простору на принципах спрощення, коли сфера тотожного розширюється, а сфера різноманітного звужується? Або людська культура породить форми розмаїтості в нових умовах? Відповіді на ці запитання непрості й потребують подальших фундаментальних досліджень.

Список літератури

1. Визель М. Гипертексты по ту и эту стороны экрана / Михаил Визель // Иностран. лит. — 1999. — №10
2. Системный анализ и основы биосферного мышления : избран. тр. / под ред. Р. П. Чапцова // Международный центр интеллектуального развития. Регион. Урал. отд-ние Междунар. акад. информатизации. — Челябинск, 1994. — 136 с.

3. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства / В. Ю. Степанов // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. : до 80-річчя Харк. держ. акад. культури / за заг. ред. В. М. Шейка. — Х., 2009. — Вип. 27. — С. 91–97.
4. Степанов В. Ю. Інформаційне суспільство: культура особистості / В. Ю. Степанов // Культура України : зб. наук. пр. ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х., 2010. — Вип. 30. — С. 78–85.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. — М., 2000. — С. 24.

Надійшла до редколегії 22.12.2010 р.